

A.E. Aitbaeva¹, N.B. Aqysh², Z.N. Ermaganbetova³

^{1,3}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

²М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹aiman_aitbaeva@mail.ru, ²babe8812@mail.ru, ³zuhra_9195@mail.ru

ORCID: ¹0000-0003-2346-3211, ²0000-0002-9341-7512, ³0000-0003-4686-785X

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ КӨРКЕМДІК-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Аңдатпа. Мақалада Тәуелсіздік жылдары әдебиетімізде өнімді қызмет атқарып, түрлі жанр бойынша жазып жүрген әр түрлі буын өкілдерінің шығармашылығы сөз болады. Тақырыпты ашу барысында фэнтези жанрында жазып келе жатқан қаламгер Зәуре Төрехан, танымал қаламгерлер Әлібек Байбол, Елдос Тоқтарбай шығармаларындағы көркемдік және ғылыми ұстанымдарына назар аударылды. Зерттеуде жаңашыл қаламгер Зәуре Төреханның «Амина Туран в стране номадов», «Үй пірлері» ертегілеріндегі ұлттық құндылықтардың берілу жолдары, тілдік референциясына талдау жасалады. Автордың «Үй пірлері» ертегісінің бас кейіпкері - Айша бейнесі жан-жақты ашылады. Басқа мектеп оқушысынан артықшылығы жоқ оның бой түзеген сәттегі мінез-құлық ерекшеліктері айқындалған. Оның бойындағы ашушандығы - жақсы көру сезіміне, кінәмшылдығы - кешіре білуге, қорқынышты - батылдыққа айналдыра білудегі шеберлігінен үйренеміз. Әлібек Байбол - жиырма бірінші ғасырдағы қазақ балалар мен жасөспірімдер тақырыбын қаузап отырып, балалар драматургиясы мен әдебиетінде өнімді еңбек етіп келе жатқан талантты қаламгерлердің бірі. Оның «Теміржол вокзалы», «Құлдар патшалығы», «Ой ұшқындары», «Финаят», «Гүлдің аты – Махаббат» драмасы негізінде шеберлік қырлары айқындалады. Елдос Тоқтарбай – балаларға арналған «Ақ желкеннің ұлдары» (2015), «Жетісу аңыз-әңгімелері» (2020), «Тау құсы» (2021) әңгімелер мен хикаяттар кітабының авторы. Сондай-ақ алаштануға байланысты еңбектері де қарастырылады. Аты аталған жастар есімін бүгінгі сөз өнеріне қатысы бар оқырман білуге тиіс. Ғылыми зерттеу нәтижелерін қазақ драматургиясына байланысты зерттеу жұмыстарында талдап-таразылауға болады.

Кілт сөздер: фенетизм, фантастика, балалар драматургиясы, түрлі жанрлар, поэтикасы

A.E. Aitbaeva¹, N.B. Akysh², Z.N. Ermaganbetova³

^{1,3} Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

² M.O. Auezov Institute of Literature and Art, Almaty, Kazakhstan

E-mail: ¹aiman_aitbaeva@mail.ru, ²babe8812@mail.ru, ³zuhra_9195@mail.ru

ORCID: ¹0000-0003-2346-3211, ²0000-0002-9341-7512, ³0000-0003-4686-785X

Artistic and aesthetic features of kazakh literature in the years of independence

Abstract. The article tells about the work of our young writers who worked fruitfully in our literature during the years of independence and wrote in various genres of literature. During the opening of the topic, attention was paid to the artistic and scientific positions of the writer Zauze Torekhan, who writes in the fantasy genre, and famous writers Alibek Baibol, Yeldos Toktarbay. The study analyzes the ways of conveying national values and language references in the fairy tales «Amina Turan in the Land of Nomads» and «House Elves» by the innovative writer Zauze Torekhan. The image of Aisha, the main character of the author's fairy tale «House Elves», is revealed in many ways. The features of his behavior during the period of growth, which does not

have an advantage over other schoolchildren, are determined. We learn from his ability to turn anger into love, guilt into forgiveness, and fear into courage. Alibek Baibol is one of the talented writers who works fruitfully in children's dramaturgy and literature, paying special attention to the theme of Kazakh children and adolescents of the 21st century. His mastery is determined based on the dramas «Station», «Kingdom of Slaves», «Sparks of Thought», «Crime», «Flower Name - Love». Yeldos Toktarbay is the author of a children's book of fairy tales and stories for children «Child of the White Sail» (2015), «Legends of Zhetysu» (2020), «Mountain Bird» (2021). Works related to Alash studies are also considered. The name of the mentioned young man should be known to the reader who is involved in modern verbal art. The results of scientific research can be analyzed and weighed in research papers related to Kazakh dramaturgy.

Key words: phenetism, fiction, children's drama, different genres, poetics.

А.Е. Айтбаева¹, Н.Б. Ақыш², З.Н. Ермаганбетова³

*^{1,3}Қызылординский университет имени Коркыт Ата, Қызылорда, Қазақстан
²Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Алматы, Қазақстан
E-mail: ¹aiman_aitbaeva@mail.ru, ²babe8812@mail.ru, ³zuhra_9195@mail.ru
ORCID: ¹0000-0003-2346-3211, ²0000-0002-9341-7512, ³0000-0003-4686-785X*

Художественно-эстетические особенности казахской литературы в годы независимости

Аннотация. В данной статье рассказывается о творчестве наших молодых писателей, плодотворно работавших в нашей литературе в годы независимости и писавших в различных жанрах литературы. В ходе открытия темы внимание было уделено художественным и научным позициям писателя Зауре Торехан, пишущего в жанре фэнтези, и известных писателей Алибека Байбола, Елдоса Токтарбая. В исследовании анализируются способы передачи национальных ценностей и языковых референций в сказках «Амина Туран в стране кочевников» и «Домашние эльфы» писателя-новатора Зауре Торехан. Образ Аиши, главной героини авторской сказки «Домашние эльфы», раскрывается во многом. Определены особенности его поведения в период роста, не имеющего преимущества перед другими школьниками. Мы учимся на его умении превращать гнев в любовь, вину в прощение и страх в мужество. Алибек Байбол – один из талантливых писателей, который плодотворно работает в детской драматургии и литературе, уделяя особое внимание теме казахских детей и подростков XXI века. Его мастерство определено по мотивам драм «Вокзал», «Царство рабов», «Искры мысли», «Преступление», «Цветок имя — любовь». Елдос Токтарбай является автором детской книги сказок и рассказов для детей «Дитя белого паруса» (2015 г.), «Легенды Жетысу» (2020 г.), «Горная птица» (2021 г.). Также рассматриваются работы, связанные с алашведением. Имя упомянутого юноши должно быть известно читателю, причастному к современному словесному искусству. Результаты научных исследований могут быть проанализированы и взвешены в исследовательских работах, связанных с казахской драматургией.

Ключевые слова: фенетизм, художественная литература, детская драма, разные жанры, поэтика.

1 Кіріспе (А.Е. Айтбаева)

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері де отыз жылдан астам уақыт кетті. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы жас талапкерлер – бүгінгі таңда оқырмандар қауымына танылып үлгірген сақа қаламгерлер. Олардың әдебиеттің көркемдік әлемін қалай бағындырды, қойылатын ортақ эстетикалық талаптарға жауап бере алатын шығармалар жаза алды ма деген сұрақтар ол – өз алдына жеке әңгіме. Еліміз Тәуелсіздік алғаннан бергі уақытта жастар шығармалары әлі күнге толыққанды зерттелмеді. Олардың шығармаларының көркемдік-эстетикалық қуаты, көркемдік ізденістері ғылыми негізде сараланған да жоқ.

Осы кезеңнің ішінде әдебиетімізге жас қаламгерлердің бірнеше буыны келіп үлгірсе, ол – уақыт талабы. Қазіргі қазақ әдебиетінде әр түрлі эксперименттер жасалып жатыр десек, оның көшін жас қаламгерлер бастап отыр. Қалыптасқан дәстүрлі әдеби дәстүрге бүгінгі жастар шығармашылығы келіңкіремесе, біз оны құндылықтарды қайта қараудан туындаған қадамдар қатарында ескеруге тиіспіз. Жас қаламгерлеріміз күн санап көркемдік-эстетикалық қуатты шығармалар дүниелер әкелуде. Олардың көпшілігі соны форма табуды көздейтін, сонымен сюжеттен гөрі, идеялық концепсияға ерекше күш салады. Бұл өз кезегінде әдебиетіміздің интеллектуалдық тұрғыдан өсуіне әкеледі. Аға буын өткенге тарихи жанрды жаңарту арқылы баға беру ұмтылса, жас қаламгерлердің көпшілігі заманауи тақырыпта туындылар жазып, бұрынна қалыптасқан көзқарасқа қарсы күш салуда. Жастар шығармашылығында стильдік-тілдік қыры сын көтере бермейді. Стиль шығарманың жаны, басты буыны. Бүгінгі әдебиет көп салалы, сан қырлы сипатымен ерекшеленеді. Кейіпкер жанының иірімдерін, ішкі сезім сырларын ашып, адам болмысының табиғатын танытуда жазушыларымыздың түрліше әдеби әдіс-тәсілдердің, формалық-идеялық машықтарының мүмкіндіктеріне жүгінетіндері де жетерлік. Бірақ әдебиетті авторлардың жас шамасына қарай сараптау аса дұрыс ұстаным емес деп пайымдаймыз. Жаңа түр, жаңаша мәнер табуда жастардың ізденістері ерекше. Көркемдік үрдістер өз кезегінде дәстүлі-архаикалық және маргиналды типтегі кейіпкерлерді біздер әдетте аты аталған жазушылар шығармаларынан кезіктірдік. Маргиналды мәдени кейіпкерлердің қалыптасуына нарықтық қоғамдағы экономикалық құндылықтардың үстем болуы және консюмеризмнің, яғни материалдық және рухани-идеологиялық тұтыну мәдениетінің әсері мол болды. Мәселен, небәрі 27 жасында өмірден озған Сұлтанмахмұт Торайғыров – қазақ классикалық әдебиетінің көрнекті тұлғасы. Бұндай мысалдар қаншама. Сондықтан қаламгерлердің жас мөлшерін басты кредо қылып алу – объективті көзқарасты қалыптастыра алмайды. Солардың ішінен біздің бүгін тілге тиек ететініміз – әр буын өкілдерінің осы көрсетілген кезең ішіндегі эстетикалық тұрғыдан алғандағы шығармашылық ізденістерінің сыр-сипаттарын айқындау. Олардың жастар мен балаларға арнап жазған туындыларындағы көркемдік табыстар мен жекелеген кемшіліктердің себептерін ашуға тырысамыз.

2 Материалдар мен әдістер

2.1 Зерттеу әдістері (А.Е.Айтбаева)

Мақала материалдары ретінде қаламгерлер З.Төрехан, Ә.Байбол, Е.Тоқтарбай кітаптары нысанаға алынды. Мақала жазу барысында жалпы теориялық әдістер: талдау, салыстыру, қорыту әдістері қолданылды. Яғни ғылыми мақалада тәуелсіздік жылдарындағы қаламгерлер шығармашылығы зерттеліп, ойды жеткізудегі көркемдік тәсілдеріне талдау жасалды.

2.2 Материалға сипаттама (А.Е.Айтбаева З.Н. Ермағанбетова)

Жиырма бірінші ғасырдың басында қаламына жел берген авторлардың бірі Б.Ыбырайымның ерекше атауға тұрарлық көркем туындыларының бірі – «Алтын қалам-2018» конкурсының балаларға арналған «Дарабоз» номинациясы бойынша бас жүлдені жеңіп алған «Аспандағы саяхат» (Ыбырайым, 2019:48) атты ертегі-хикаяты. Кіші жастағы бүлдіршіндерге арналған бұл шығарма қазылар алқасының

көңілінен идеялық бағытының айқындығымен ғана емес, жазылу шеберлігімен де шықты деуге болады.

Ең алдымен туындының тілі балалардың түсінігіне жақын әрі көркем әдебиеттің тиісті нормалары мүмкіндігінше сақталған. Қысқа да жатық сөйлемдер жас оқырманды шаршатып жібереді дей алмаймыз. Жұқалау жағылған бояулары да ұғымға ауыр тие қоймайтыны байқалады.

Ертегі-хикаяттың бас кейіпкері – Таймас атты кішкене күшік. Жалғыз өзі іші пысып, жабығып кеткен ол айналадағы ортамен танысуға ықыласы ауады. Алдымен өзінің шолтаңдаған құйрығын қуалап ойнаған ол үйдің шарбағынан сыртқа шығып, қоршаған ортамен жете таныса бастайды. Алдымен торғайларға, одан кейін лақтар мен бұзауларға кездесе келіп, Ардагер деген балабақша тәрбиеленушісімен ұшырасқаннан соң, тіпті батылданып алатыны қызық.

Оқиғаның қоюланып, жедел дами түсуіне түрткі болып тұрған да – осы Ардагер. Бұлар бірте-бірте желмен жақындасып алады да, жаңадан танысқан достарымен бірге аспанға ұшып шығады. Сөйтіп бұларға жер-әлемді танытатын да – осы аспандағы саяхаты.

Шындығын айтқанда, бұндай сюжетті тосын деуге болмайды, кейбір иірімдері басқа тілдерде жазылған шығармалардың бойынан табылып жататыны сезіледі. Бірақ автор қазақи түсініктің арнасына сала отырып, сюжетті қызық да тағылымды етіп өріп шыққан. Саяхатшылардың Айды іздейміз деп әр төмпешіктің астын бір қопаруы, бұлттардың үстімен жүруі және басқа да қызықты эпизодтары жас оқырманның көз алдында таңбаланып қалатындай сипатта. Осындай тірі суреттер оқып отырған жас бүлдіршіннің қиялана қанат бітіретіні де сөзсіз.

Ертегі-хикаяттың идеялық түйіні соңғы эпизодтардан анығырақ байқалады.

«Аспанды аралағанымыз жететін шығар, – Ардагер достарына жымия қарады. – Әрине, мұнда да қызық... Бірақ мұнда адамдар жоқ. Қалалар, ауылдар, үйлер бақтар жоқ. Бәрінен бұрын бір де бір балабақша жоқ. Іш пысады. Жерге қайтайық.

– Бәріміздің де қайтқымыз келеді, – достардың бәрі шулап қоя берді» (Ыбырайым, 2019:27).

Бұл арада автор әлемнің таңғажайыптары жетерлік, бірақ қанша айтқанмен өз үйіндей, өз Отанындай болмайды. Сондықтан адамға да, жан-жануарларға да ең қымбатты нәрсе – өзінің туып-өскен ата-бабасының жері деген мағынадағы патриоттық идеяны нұсқап тұрғаны сөзсіз.

«Саяхатшыларды жерде күтіп тұрғандар көп еді. Балалар, ата-аналар, тәрбиешілер... Балапандар көңілденіп билей бастады, әтештер қуана шақырды, сиырлар сағынышпен мөңіреді. Иттер құйрықтарын дирижерлардың таяқшасы сияқты бұлғап тұрды» - деген сияқты жанды көріністердің көз алдымызда таңбаланып қалып қоятыны анық (Ыбырайым, 2019:28). Жалпы бұндай көркемдік өрнектер жас оқырманның жүрегіне жылы тие алады деп білеміз.

Бейсенбай Сүлейменовтің «Хан шатырындағы кездесу»деп аталатын тарихи-танымдық повесі жанрдың талаптарына толығымен жауап бере алатын, сюжетінің тартымдылығымен назар аударатын туынды (Сүлейменов, 2010). Бұнда ертегінің көркемдік атрибуттары айқын. Түрлі әдебиеттердегі кеңінен танымал персонаждардың

бастарын тоғыстырып, Қазақ елінің астанасындағы «Хан шатырында» бас қосуы – тың идеялық әрі көркемдік шешім.

Бір сөзбен айтқанда, тәуелсіздік жылдарындағы қазақ балалар әдебиетіндегі Астана бейнесі жекелеген көркемдік кемшілдіктеріне қарамастан, біршама сомдалып үлгірген, уақыт шындығына сай панорамалық келбеті суреттелген деп ойттынақтатуға әбден болады. Көпшілік қауымға сабақ болар оқиғалар арқылы баланың да таңдауымен санасу керектігі жөніндегі ұстанымы үлкендерге де ой саларлық.

3 Талқылау (А.Е. Айтбаева, Н.Б. Ақыш)

Тәуелсіздік кезеңі жарық көрген кітаптардың көркемдік ұстанымдары мен пішіндік сипаттары өзгеріске түсуде. Жас буын өкілдері тақпақ, санамақ, жаңылтпаш, мысал, жұмбақ түрлері, лирика, ертегі, хикаят, әңгіме, драма сияқты жанрлардың бәріне ат салыса бермейді.

Жастардың дүниежүзілік әдеби ағымға ілескісі келгендері құптарлық. Сонымен бірге көркем әдебиеттің ұлттық сипаты болуы керектігі балалар әдебиетіне тікелей қатысты. Ұлттық негізіміз ұмтылып қалмауы тиіс... Жас буын өкілдері тарапынан реалистік шығармаларды жазуға деген ықылас бәсеңсіп бара жатқаны байқалады. Бұл бағыттағы ізденіс олқы.

Жалпы балалар әдебиетімен айналысатын қаламгерлердің кейбір ескі сарынан арылғаны дұрыс та болар. Жаңаша көркемдік талдаулар жасай алатын, креативті ойлауға бейім жас қаламгерлер өсіп келеді. «Балалар әдебиетін» трендке айналдырайық деп жүрген қаламгерлеріміз бар. Бірақ, жоғарыда айқанымыздай, жаңашылдыққа ұмтылуды желеу етіп, жаһандану заманында ұлттық ділімізден, салт-дәстүрімізден қол үзіп кетуге болмайды. Өйткені кейінгі буын өкілдері арасында ондай тенденцияның орын ала бастағанын жасырмағанымыз жөн.

Кейінгі жылдары жұрт назарын аударған кітаптардың бірі – Есболат Айдабосынның «Жетісу балалар кітапханасы» сериясы бойынша Алматы облысы әкімдігінің қолдауымен жарық көрген «Қызыл сақа» жинағы (Айдабосын, 2017). «Тоғанай» баспасынан 500 данамен шыққан жинаққа автордың «Қоңыр боти», «Сүлікқара», «Қызыл сақа», «Қамшыұстар», «Арасанға барғанда...», «Тепкі» деп аталатын алты әңгімесі енгізілген. Оларды балаларға арналған деуден көрі жасөспірімдерге, жеткіншектерге арналған деген дұрыстау шығар. Тіпті мұндағы дүниелерді оқырман таңдамайды десек те болар.

Себебі автор әңгіме жазып отырғанда мақсатты түрде бір аудиторияны көздемегені аңғарылады, сондықтан бұл кітапты әртүрлі жастарға оқырмандарға арналған десек те қателеспейміз. Жинақтағы алты әңгіменің бесеуі бір бөлек те, ең соңғы «Тепкі» деген эссе сипатындағы жазбасы бір бөлек. Онда автордың қытай астанасы Бейжіңде көрген кембағал баланың көңіл-күйі, оның қоғаммен қарым-қатынасы баяндалады.

Ал қалған бес шығарма бір қолдың бес саусағындай өзара идеялық жалғастық тапқан. Бұл шығармаларда көркемдік басымдық ауыл баласының өмірі мен психологиясына, қазақы салт-санаға берілген. Оларды оқып отырып, автор бүгінгі балаларға ауылдың ұмытылып бара жатқан өмірін көрсеткісі келіп, әдейі сол тақырыпқа барғандай әсер береді. Мысалы, «Қызыл сақа» әңгімесінде асық ойынының ережесі мен қоса ауылдың тыныс-тіршілігі суреттелсе, «Сүлікқарада» қазақтың атбегілік өнері, асау үйретіп, тайға шапқан балаларды көреміз. Сол секілді «Қамшыұстар»

әңгімесінде қамшының жасалу техникасы, өрім өру, қамшысап қиюдың өзіндік тәсілдері айтылады.

Жалпы балалар әдебиетінде бұрыннан бар канондарды жаңаша дамыту, заман талаптарына сай ойлармен бірге жаңа детальдарды, штрихтарды енгізу уақыт талабы екендігі сөзсіз. Бірақ бұлардың бәрі әдебиеттің көркемдік талаптары шеңберінде, бай әдеби тіліміздің басты ұстанымдарын сақтай отырып жүзеге асырғанда ғана көркемдік өреден көрінбек.

Бүгінгінің оқырманы сонау өткен ғасырдың оқырмандары емес. Талап-тілектері де, рухани қажеттіліктері де басқаша. Жас қаламгерлердің жаңа ой, жаңаша идея айтуға деген ықыластары кейде оқырман қауымның рухани талаптарынан да туындап жататыны да сондықтан.

Шығармаларын орыс және қазақ тілінде жазатын қос тілді жазушы Зәуре Төрехан 2014 жылы ол «Алтын Қалам» ұлттық әдеби бәйгесінің «Жылдың үздік балалар әдебиеті» номинациясында жүлдегер атанды. Осы байқаудан соң «Алматы кітап» баспасы жас жазушыны бірлесе жұмыс істеуге шақырып, оның «Амина Туран в стране номадов» атты тұңғыш фэнтези романын шығару құқығын сатып алды (Төрехан; 2018). Біз тілге тиек етіп отырған З.Төрехан болса, оқырмандар назарына осы бағытта еңбек етіп келе жатқанымен ілінген қаламгер.

Басын ашып алатын нәрсе – З.Төрехан шығармаларын бірыңғай фэнтези жанрында жазып келе жатқан қаламгер. Енді осы арада фэнтези ғылыми жанрдың анықтамасының қандай екендігіне тоқталып кетуге тура келеді. Бүгінгі таңда көптеген адамдар, тіпті әдебиеттанушылардың өз де фантастика мен фэнтезиді шатастырып алады. Ол заңды да. Бұл екі жанрдың ортақ сипаттары болғанымен, айырмашылықтарының өзі де едәуір екендігін де ескеруіміз керек.

«Фантастика» сөзі грек тілінде «*phantaastike*», яғни, «елестете білу өнері» деген сөзден шыққан екен. Ал «фэнтези» болса ағылшынның «*phantasy*» деген сөзі. Сөзбе сөз тәржімалағанда «елестету, қиялмен шолып байқау» деген мағынаға жақындайды екен. Жалпы адамның шығармашылық қиялының шексіз екенін түсінсек, бұл екі ұғым да соны білдіреді деуге болады.

Қарапайым тілмен айтқанда, «Фантастика» дегеніміз – шынайы өмірдегі қоршаған ортаны шындық шеңберіне сыйыса қоймайтын көріністер немес құбылыстарды кіргізе отырып бейнелеу. Бұл бір жағы әдебиет теориясындағы классикалық түсініктің сәл өзгертілген ережесі деп танысақ та артық емес. Егер параллель өмір бар деген сөзге нанатын болсақ, екінші сөзбен айтқанда, фантастика сол параллель өмірді суреттеу деп білу керек деген түсінік те бар.

Фэнтези болса – біздің болжауымызша, фантастика жанрының құбылған бір түрі. Онда да фантастикадағыдай әлемдегі ойдан шығарылған құбылыстар суреттеледі. Айырмашылық – бұндай сипаттағы шығармалардың оқиғаларына логикалық қисындардың шеңберіне сия бермейтін мистикалық әрі иррациональдық ойлардың негіз болуында.

Осы екі ұғымның жалпы болмысы жайында зерттеуші А.Аханбайқызы былай дейді: «Әлем игілігіне айналған технология мен ғылым жетістігінің көпшілігі алдымен фантастикалық әдебиетте тұспалданып көрініс тапты. Фантастар бай қиялмен

көп нәрсені болжап кетті. Ал қазіргі әдебиетте ғылыми фантастика жанрының келмеске кеткенін, оның орнына ертегі іспетті ешқашан орындалуы мүмкін емес фэнтези жанры орныққаны жиі айтылады. Жүз, екіжүз жыл алға озып, елді елендеткізген жаңа оқиға табуы мүмкін емес» (Аханбайқызы, 2023).

Марат Ахмеджановтың: «Самый ожидаемый фэнтези роман года. Зауре Туреханова смогла совершить революцию в понимание того, что возраст автора и не традиционная для региона литература может быть успешной, как на родине, так и во всем мире. Через популярный во сем мире жанр фэнтези она ярко и необычно рассказывает об истории и культуре своей родины» деген пікірінің жаны бар (<https://adebiportal.kz/tu/news/view>, 2018).

2019-2020 жылдары З.Төрехан мажарлық (венгерлік) әріптесі Н.Майорош екеуі Мажарстан-Қазақстан балалар қаламгерлерінің екі жақты әдеби байқауын ұйымдастырды. Келіп түскен шығармалардың барлығы екі тілге аударылып, Мажарстанның Iro Simborak (Жазушы достар) онлайн блог платформасында жарық көрді. Қазір жазушы балалар әдебиетін дамыту, насихаттау бойынша Сөзотау (www.sozotau.com) атты қазақ сайт ашып, волонтерлік негізде модераторлық қызмет атқаруда.

2020 жылы «Үй пірлері» ертегісінің бас кейіпкері – Айша есімді қарапайым мектеп оқушысы. Ол өзінің сыныптастарынан еш ерекшеленбейді. Күнделікті сабағын оқып, кейде жақын құрбысымен кофеханаға барады және өмірінде алғаш рет балалық махаббат сезімін де бастан кешіреді. Ол көрінбейтін көршілері үй пірлері мен кесірлердің ортасынан табылады. Бұлардың арасындағы ежелден бері жалғасып келе жатқан текетіректің ортасында қалған Айша өзінше шешім қабылдамақшы. Оның осы жолдағы басты мақсаты – қалайда көзге көрінбес көршілері мен Өмір ағашын сақтап қалу. Кейіпкердің ең басты жеңісі өз бойындағы ашушандығын - жақсы көру сезіміне, кінәмшілдігін - кешіре білуге, ал қорқынышын - батылдықты айналдыруды үйренуінде.

«А особой похвалы Зауре заслуживает за то, что ненавязчиво в общей канве повествования представляет обычай и быт казахского народа. Так что ко всему прочему роман несет большую познавательную нагрузку. Через драматично закрученный сюжет юные читатели исподволь будут постигать полнокрасочную палитру жизни номадов и проникаться еще большим уважением к родной культуре. Между прочим, такого эффекта не всякий учебник может достичь.

Новых творческих находок и удач, Зауре, и много-много благодарных читателей!» дейді Қазақстан жазушылар одағының мүшесі Александр Тараков (Тараков, 2018).

Соңғы онжылдық көлемінде көркем әдебиет пен әдеби сын саласында әмбебап жұмыс істеп, көзге түсіп жүрген жас таланттарымыздың бірі – Әлібек Байбол.

«Теміржол вокзалы», «Құлдар патшалығы», «Ой ұшқындары», «Ғинаят», «Ақын Төребай Есқожаұлы» атты 5 кітаптың, 15-ке тарта драмалық шығармалардың авторы, 9 ғылыми, әрі әдеби-көркем жинақтардың құрастырушысы. Оның «Гүлдің аты – Махаббат» драмасы Қазақтың М. Әуезов атындағы ұлттық драма театры ұйымдастырған Жас драматургтер байқауында 50 шығарманың ішінен үздік бестікке енді.

Әлібек Байбол – қазақ балалар драматургиясына тұрақты түрде қалам тартып жүрген санаулы авторлардың бірі. 2018 жылы «Әріптер әлеміне саяхат» (режиссеры – Сағызбай Қарабалин) пьесасы Қазақтың Ф. Мүсірепов атындағы Мемлекеттік

академиялық Балалар мен жасөспірімдер театрында, орышадан қазақшаға тәржімалаған ағылшын драмашысы Рэй Кунидың «Смешные деньги» («Туған күн») атты пьесасы 2018 жылдың желтоқсан айында Қазақтың Қ. Қуанышбаев атындағы Мемлекеттік академиялық музыкалық драма театрында (режиссеры – Болат Ұзақов), 2019 жылдың 5-6 сәуірінде «Жеті ойыншықтың жеңісі» атты ертегісі Қазақтың Ж. Аймауытов атындағы музыкалық драма театрында сахналанды (режиссеры – Әділет Ақан).

Жазушы шығармашылығы алғашқы қадамынан бастап-ақ әдебиет сыншылары мен жалпы оқырман қауымның назарын аударуда. Күн тәртібіндегі өзекті деген тақырыптарға қалам тартаны Әлібек Байболдың шығармалары шұбатылған ұзақ емес. фантастикалық реализмді, бейнелеу құралдарынан аллегорияны таңдап алған. Ол оқырманымен тікелей қарым-қатынасқа түсіп, жасырынбақ ойнайды, ребус, кроссворд ұсынып жататын тұстары да бар. Бұл түрлі формалық ізденістердің нәтижесі екендігі сөзсіз.

Осы арада әдебиеттанушы А.Ахметованың: «Әдебиеттегі қалыпты шеңберден шығу, стереотипті идеяларды бұзуға ұмтылу, адам қиялы жетпес эксперименттерге бару таланттылықты жоғары қоятын шығармашыл тұлғаға ғана тән құбылыс болса керек» пікірі еске түседі (Ахметова, 2017).

Елдос Тоқтарбай «Әдебиет порталында» жарияланған «Сүрлеуі бөлек туынды» деген мақаласында: «Бүгінгі әдебиетіміздің жас өкілдері туралы сөз қозғағанда, есіңізге ең алдымен түсетін алғашқы ондықтың қатарында жазушы, драматург Әлібек Байбол да бар. Алып шаһардағы алпауыт театрдың қасиетті сахнасының шымылдығын ашқан «Әріптер әлеміне саяхат» ертегі-драманы – жас жазушының драматургия жанрына ебі бар екендігін сезіндірген, адуынды да арынды талант-дарынының көкжиегін бағдарлаған туындысы ретінде қабылдадық» - деп тұжырымдайды (Тоқтарбай, 2018).

Арман Октябрь «Егемен Қазақстан» газетінің бетінде: «Жуырда жас драматург Әлібек Байболдың «Жеті ойыншықтың жеңісі» атты ертегісі Ж. Аймауытов атындағы Павлодар облыстық Қазақ музыка-драма театрында сахналанып, кішкентай көрермендерді үлкен олжаға кенелтті. Қойылымда ұлы көшпенділердің айрықша мәдениетті игеріп, адамзат тарихында өзгеше өрнегі бар өрелі өркениет қалыптастырғаны туралы баяндалады. Ерлік пен елдіктің еңселі үлгісі ертегідегі Сикыршы, Барысбай, Жылқыхан, Алмагүл, Темірғазы, Қызғалдақ, Құлтемір, Бөрібек пен Алтын адам секілді тоғыз кейіпкер арқылы өріліп отырады. Қазақы танымнан тамыр алып, тал шыбықтай ұл-қыздарды тағылымға тәрбиелейтін мұндай туындылар театр сахналарынан үзілмесе дейсіз. «Жеті ойыншықтың жеңісі» балалар драматургиясының мәуелі жемісі деп айтуға болатындай», - деп саликалы талдау жасаған (Тоқтарбай, 2018).

Бір сөзбен айтқанда, Ә.Байбол жиырма бірінші ғасырдағы қазақ балалар мен жасөспірімдер тақырыбын қаузап отырып, балалар драматургиясы мен әдебиетінде өнімді еңбек етіп келе жатқан талантты қаламгерлердің бірі. Оның шығармашылығының ерекшелігі – жаңа формалық түрлер табуға деген ізденістері.

Қазіргі жас қаламгерлердің бет алысы жайлы сөз қозғаған кезде тағы бір жас талант Елдос Тоқтарбайға тоқталып кетудің реті келіп тұр. Оның балаларға арналған «Ақ желкеннің ұландары» (2015), «Жетісу аңыз-әңгімелері» (2020), «Тау құсы»

(2021) әңгімелер мен хикаяттар кітабының авторы. Балалар мен жасөспірімдерге арналған әңгімелері мен хикаят, ертегілері «Кәусар бұлақ» (2012), «Балауса жырлар» (2014), «Аңсар» (2013), «Тәтті алма» (2015), «Жетісуға құйылған жылғалар» (2017), «Әдеби Қазақстан» (2018), «Тәтті алма» (2019) жинақтары мен «Құлыншақ» Жетісулық балалар жазушыларының антологиясы (2021), онтомдық «Қазақ балалар әдебиеті» (2021) антологияларына енген.

Оның шығармалары жеңіл оқылғанымен, жас оқырманның түсінігіне лайықты жеңіл философиялық түйіндеулерге ұласып жатады.

Жекелеген сыншылардың тұжырымына қарағанда, Елдос Тоқтарбай балалар әдебиетіне өз қолтаңбасын таныта келген дарын иесі. Елдостың балалар жазушысы екенін айғақтап, есімін әдебиет әлемінде танытқан шығармасы – «Өмір қандай керемет!» леп аталатын хикаяты. Сонан кейін назар аударған туындыларының бір парасы Алаш ардақтыларының өмір жолына арналған шағын әңгімелері. Олардың суреттеу арқылы ұлылардың айтулы өнегелерін көркемдік желіспен уағыздап отырады.

Нақтырақ айтқанда, оның осы тақырыптағы әңгімелерінен оқитынымыз – Алаштың біртуар перзенттері Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Мағжан Жұмабай, Илияс Жансүгірұлы және тағы басқалардың балалық шағына байланысты қызықты эпизодтар мен деректер. Автор осынау керек деректерді жалаң баяндау арқылы емес, өзінің көркем баяндаулары арқылы жеткізуге тырысады. Және осы арыстардың өмір сүрген кезеңдері ортақ болғанымен, балаң кездері бір бірінікіне онша ұқсай да бермейді. Автордың ізденістері осындай сәттерде анық байқалады деуге болады.

Жас автор Елдос Тоқтарбайдың «Жетісу аңыз-әңгімелері» кітабы 2020 жылы «Баянжүрек» баспасынан жарық көрген болатын (Тоқтарбай, 2018). Бұл кітап, біріншіден, жаңа ғасырдағы өскелең ұрпақтың ұлттық санасын, дүние-танымын, туған жеріне, Отанына, ауыл-аймағына деген сүйіспеншілігін оятатын бірегей әрі заманауи мегажоба болады. Екіншіден, Жетісу аңыздары мен әңгімелеріне, жер-су аттарының атауларына қатысты әр жылдары жазылған көлемді еңбектердегі деректер мен мәліметтер бір ортаға жинақталған. Үшіншіден, Жетісу өңірінің көрікті жерлеріне қатысты қысқа да нұсқа жазылған тарихи кез келген оқырманның рухани қажеттілігін өтейді және білім көкжиегін кеңейтеді.

Жеңіл де түсінікті тілмен жазылған мұндай тақырыпты ересектер де, балалар да қызыға оқиды деп сенеміз.

4 Зерттеу нәтижесі (А.Е.Айтбаева, З.Н.Ермаганбетова)

Осындай ұнасымды қырларымен, көңілге қонымды ізденістерімен көзге түскен бұл қаламгерлердің шығармаларын мүлде кемшіліксіз деуге болмайды. Әсіресе олардың көркем образ жасау жолындағы ізденістерін әлі де тереңдете түсу керек екендігін жасырмай айтуымыз керек. Әдебиеттанушы ғалым С.Қалқабаеваның: «Суреткердің көркем ойлауы мен қиял ұшқырлығы көркем образды жасу шеберлігінен көрінеді» деген теориялық дәйек жас авторларды да қамшылауы тиіс (Қалқабаева: 2021: 61). Егер осы тұжырымға сүйенетін болсақ, жас авторлардың кейде олар осынау жауапты эстетикалық үдеріс барысында таптауырын шеңберден шыға алмай жататындығы байқалады. Жаңа буын өкілі жаңа, тың образдардың жасалуына жол ашса деген үмітіміз ақталса дейміз (Төлебаева, Айтимов, Оралова, Камишева, Сердәлі, 2019)

Тәрбиелік мәні бар әңгімелері қысқа болғанымен, тілі жеңіл болып келеді. Ауыл балаларының бастан кешкен қызықты оқиаларының беруде шағын штрихтар жақсы ұтымды қолданылады. Жазушы тарихи оқиғаны құрғақ баяндаумен әуестенбейді, жеңіл де тосын оқиғаларды ұсынуға бейім.

Балалар жазушысы Б.Ғұбайдуллиннің: «Балаларға жазу үшін жан дүниенізде ең болмаса бір сәтке болса да, мына у-шуы көп дүбірлі дүниеге, мынау кулық-сұмдығы таусылмайтын әлем-жәлем әлемге баланың бейкүнә көзімен, сәбидің періште пейілімен қарай алатындай балалық аңғалдық, яғни жан тазалығы сақталуы шарт» деген ойы заманауи көзқарастың шындығын жеткізетін пайымдау (Ғұбайдуллин, 2021).

5 Қорытынды (А.Е.Айтбаева)

Қазіргі қоғамда болып жатқан жаһандану мен интеграция үдерісі Қазақстан әдебиетінде модернистік және постмодернистік тенденциялардың таралуына әкелді. Прозашылардың шығармашылығында жазудың алуан түрін қолдануға қызығушылық байқалады (Темирболат, 2015:104).

Тәуелсіздік жылдарында жекелеген әңгімелерде формалық-мазмұндық ізденістер арқылы біршама жаңалықтар келді. Қаламгерлер З.Төребай, Ә.Байбол, Е.Тоқтарбай шығармаларында әлеуметтік-философиялық категорияларды шендестіре бейнелеген. Оқиғаларды қоюландыра, тоғыстыра келе, өзінің түпкілікті ойын әр оқырманына шешімін өзің тап дегендей ой қалдырады. Әңгімелерінде фон болып көрінетін категориялар қандай десек, олар негізінен жеке адам мен қоғам, интеллект пен қоғамдық сана, болмыс пен бітім, ұлттық болмыс пен ұлттық мұрат.

Осы айтылғандармен қоса эстетикалық көзқарастардың қақтығыстарынан келіп туындайтын жеке ойлардың қорытындысынан жазушының басты кредосы айқындалады. Жазылу жазығынан сипаттайтын болсақ, әңгіменің ішкі формасы мен мазмұн жағынан үйлесіп жатқандығын көруімізге болады.

Әдебиетімізге өз көзқарастарымен келген мұндай жастардан бұрынғылар да үлкен үміт күтетін. Біз де сондай көзқарастамыз. Мұндай ескі тәжірибелерді еске алатын болсақ, жарқырап шығып алып, сонан кейін жоғалып кететін есімдер кездескені әдебиет шежіресінен белгілі. Ал біздің бүгін шығармашылықтарынан хабар беріп, жекелеген ньюанстарын сөз етіп отырған жастарымыз ондай жолды ұстанбайды деп сенеміз. Өйткені қазірдің өзінде өздерінің көркемдік тұғырларын анықтап алған талант иелері.

М.Жұмабаевтың ел ауызына тарап, жиі айтылатын нақылға айналып кеткен «Біз жастарға сенеміз» атты тарихи қанатты сөзі осындайда айтылса керек.

Қорыта айтқанда, кейінгі буын өкілдерінің ішінен әдебиет босағасынан именбей, батыл түрде аттаған жекелеген дарын иелерінің көркемдік және ғылыми ұстанымдарында жаңашылдыққа ұмтылу нышандары бар екендігі байқалады.

Әдебиеттер:

1. Айдабосын Е. Қызыл сақа: хикаят, әңгімелер.— Алматы: Тоғанай Т, 2017. – 112 б.
2. Аханбайқызы А. Қиял хикаяттары // Егемен Қазақстан, 23 қаңтар 2023
3. https://adebiportal.kz/ru/news/view/evraziiskaia-tvorceskaia-gildia-marata-axmedzanova__20901
4. Ахметова А. ХХІ ғасыр әңгімелеріндегі көркемдік ізденістер.//Ұлттық әдебиет және еліміздің зияткерлік әлеуеті. – Алматы: Print express, 2017. – 492 б.

5. Ғұбайдуллин Б. Балалар әдебиетінің кредосы – шынайылық // Егемен Қазақстан, 27 мамыр 2021.
6. Ыбырайым Б. Аспандағы саяхат: ертегі-хикаят. -Алматы: Қоңыр, 2019. – 48 б.
7. Қалқабаева С. Әдебиеттанудың теориялық мәселелері. – Алматы: Қазығұрт баспасы, 2021.- 288 б.
8. Октябрь А. Жас оқырман олжасы. // Егемен Қазақстан, 11 қазан 2022
9. Сүлейменов Б. Күннен келген адам. – Астана: Педагогика-Пресс Баспа үйі, 2010. – 352 б.
10. Турехан З. Амина Туран в стране номадов. – Алматы: Алматы кітап баспасы., 2018. – 328 с.
11. Тараков А. // В книге:Турехан З. «Амина Туран в стране номадов», роман-фэнтези. – Алматы: Алматы кітап баспасы., 2018. - 328 с.
12. Тоқтарбай Е. Сүрлеуі бөлек туынды. 17 қазан, 2018. https://adebiportal.kz/kz/news/view/surleui-bolek-tuyndy__20729
13. Тоқтарбай Е., Толымбекұлы Е. Жетісу өңірінің аңыз-әңгімелері.-Алматы: Баянжүрек, 2020. -186 б.
14. Tolebaeva A.T., Aitimov M.K., Oralova G.S., Kamisheva G.A., Serdaly B.K. (2019) Philosophical worldview and pedagogical approaches: the poetry of Aral-Syrdaria poets. Volume 10, Proceedings of the 6th International Conference on Applied Linguistics Issues (ALI 2019) July 19-20, 2019, Saint Petersburg, Russia, Summer and Autumn, pp. 256-274 DOI:10.22055/RALS.2019.14687 <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205673196>
15. Темирболат А.Б. Трансформация жанра романа в современной казахской прозе // Вестник Каз-НУ. Серия филологическая. – Алматы, 2015. – No 2 (154). – С. 104-112.

References:

1. Ahanbaiqyzy A. (2023) Fantasy stories // Egemen Qazaqstan, 23 January (in Kaz)
2. Ahmetova A. (2017) Artistic searches in stories of the 21st century. // National literature and the intellectual potential of our country. – Алматы: Print express, 2017. – p.492 (in Kaz)
3. Aidabosyn E. (2017) Kyzyl saka: stories. – Алматы: Toganai T, 2017. – p.112.(in Kaz)
4. Gubaidullin B. (2021) The credo of children's literature is authenticity // Egemen Qazaqstan, 27 May (in Kaz)
5. https://adebiportal.kz/ru/news/view/evraziiskaia-tvorceskaia-gildiia-marata-axmedzanova__20901
6. Oktyabr A. (2021) Young reader's treasure // Egemen Qazaqstan, 11 October (in Kaz)
7. Qalqabaeva S. (2021) Theoretical problems of literary studies. – Алматы: Qazygurt baspasy. – p.288 (in Kaz)
8. Suleimenov B. (2010) A man from the sun. –Astana: Pedagogika-Press Baspa uyi. p-352(in Kaz).
9. Tarakov A. (2018) In the book: Turekhan Z. "Amina Turan in the land of nomads", fantasy novel. – Алматы: Алматы кітап баспасы. – p. 328 (in Russ.)
10. Tolebaeva A.T., Aitimov M.K., Oralova G.S., Kamisheva G.A., Serdaly B.K. (2019) Philosophical worldview and pedagogical approaches: the poetry of Aral-Syrdaria poets. Volume 10, Proceedings of the 6th International Conference on Applied Linguistics Issues (ALI 2019) July 19-20, 2019, Saint Petersburg, Russia, Summer and Autumn, pp. 256-274 DOI:10.22055/RALS.2019.14687 <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205673196> (in Eng)
11. Toqtarbai E. (2018) It is a work of different design. 17 October. https://adebiportal.kz/kz/news/view/surleui-bolek-tuyndy__20729(in Kaz)
12. Toqtarbai E., Tolymbekuly E. (2020) Legends of Zhetysu region. – Алматы: Bayanzhurek. – p. 186.(in Kaz.)
13. Turekhan Z. (2018) Amina Turan in the land of nomads. – Алматы: Алматы кітап баспасы – p. 328 (in Russ.)
14. Temirbolat A.B. Transformacia zhanra romana v sovremennoi kazakhskoi proze // Vestnik Kaz-NU. Seriya filologicheskaya. – Алматы, 2015. – No 2 (154). – p. 104-112. (in Russ.)
15. Ybyraiym B. (2019) Journey in the sky: a fairy tale. – Алматы: Qonyr. – p. 48. (in Kaz.)